

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΙΕΡΕΙΣ

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

ΕΤΟΣ ΞΑ' • ΤΕΥΧΟΣ 1 • ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2002

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΟ ΜΕΓΑΛΟΠΙΝΟΟ ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΤΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΑΚΡΗ

Ευάγγελου Δ. Θεοδώρου σελ. 3-5

Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΘΥΜΙΑΜΑΤΟΣ

Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Χριστοδούλου σελ. 6-9

ΕΙΣ ΤΑ ΘΕΟΦΑΝΕΙΑ

Ἀγίου Γρηγορίου Θεολόγου σελ. 10-11

Η «ΦΩΝΗ» ΤΟΥ ΨΑΛΤΗ

Ἀγγελοῦ Γ. Μαντᾶ σελ. 12-15

ΚΥΡΙΑΚΑ ΑΛΛΗΛΟΥΙΑΡΙΑ ΤΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ

Γρηγορίου Θ. Στάθη, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου σελ. 16-18

«ΓΡΑΦΕΙΟ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ» ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Ἀλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου - Πρεσβυτέρου Ἀδαμαντίου Αὐγουστίδη σελ. 19-22

ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΕΛΕΣΕΩΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΥ ΓΑΜΟΥ β'

Ἀρχιμ. Κυρίλλου Μισιακούλη σελ. 23-24

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΕ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΕΣ, ΚΑΝΟΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΑΠΟΡΙΕΣ

Ἰωάννου Φουντούλη, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου σελ. 25-26

ΕΝΑΣ ΑΦΑΝΗΣ ΑΓΙΟΣ ΙΕΡΕΥΣ

σελ. 27

Ο ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

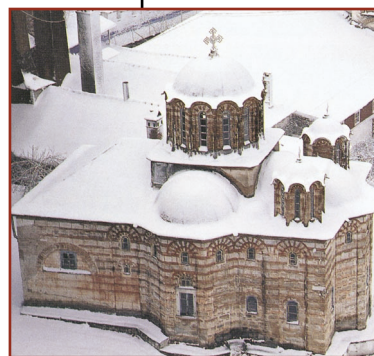
Τῶν Σεβ. Μητροπολίτου Χαλκίδος κ. Χρυσοστόμου καὶ Ἀρχιμ. Ἰγνατίου Σωτηριάδη σελ. 28

ΕΠΙΚΑΙΡΑ

Μανώλη Μελινοῦ σελ. 29

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΙΓΜΙΟΤΥΠΑ

σελ. 30-31

(Χιονισμένο καθολικό)

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

Μηνιαίο περιοδικό για τους ιερείς

Ἰωάννου Γενναδίου 14, 115 21 ΑΘΗΝΑ

Τηλ: 72.18.308, Fax: 72.18.336

Διεύθυνση Διαδικτύου τῆς Ἐκκλησίας

<http://w.w.w.ecclesia.gr>

Ἡλεκτρονική διεύθυνση:

e-mail: iera-synodos@ecclesia.gr

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ

τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

Ὑπὸ τοῦ Κλάδου Ἐκδόσεων τῆς Ἐπικοινωνιακῆς καὶ Μορφωτικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΤΟΥ ΚΛΑΔΟΥ

Θεοφιλέστατος Ἐπίσκοπος Σαλῶνων κ. Θεολόγος, Ἀρχιγραμματεὺς Ἱεράς Συνόδου

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ

Ευάγγελος Δ. Θεοδώρου Ὁμότ. Καθηγητῆς Παν/μίου Ἀθηνῶν Τακτικό μέλος τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν καὶ τῶν Τεχνῶν

ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ

Ευάγγελος Π. Λέκκος

ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

Ἀριστομένης Ματσάγγας, Διδάκτωρ Παν/μίου

ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Χρήστος Καραγιάννης, Μ. Th.

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ-ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ
-ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΙ-ΕΚΤΥΠΩΣΗ-ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ
ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΛΙΒΑΝΗ

<http://www.livanis.gr>

Τὸ μεγалоπνοο ἀνακαινιστικὸ ἔργο τοῦ πατρὸς Γεωργίου Μακρῆ

(Ἐπισημάνσεις ἐξ ἀφορμῆς τῆς 130ετηρίδος τῆς γεννήσεως
καὶ τῆς 60ετηρίδος τοῦ θανάτου αὐτοῦ)
β'

Τοῦ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

5) Ἀπὸ τοὺς ἄξονες τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου καὶ τῆς ἀνακαινιστικῆς προσφορᾶς τοῦ πατρὸς Γεωργίου Μακρῆ πρέπει νὰ ἐξαρθῆ τὸ γεγονός ὅτι σὲ μιὰ ἐποχῆ, κατὰ τὴν ὁποία οἱ πλείστοι τῶν σκαπανέων τοῦ ἱεραποστολικοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας προτιμοῦσαν τὴν δρᾶσι τους ἀνεξαρτήτως καὶ ἐκτὸς τῆς ἐνορίας, ὁ φωτισμένος αὐτὸς κληρικὸς συνέδεσε τὴν πραγματοποίησι τῶν ἀνακαινιστικῶν ὁραματισμῶν του μὲ τὴν ζωὴ τῆς ἐνορίας. Αὐτὸ θεωρεῖται ἀπὸ τὴν Ποιμαντικὴ ὡς τὸ ἰδεῶδες, πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ ὁποίου πρέπει νὰ τείνη πᾶσα ἱεραποστολικὴ δραστηριότης τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ.

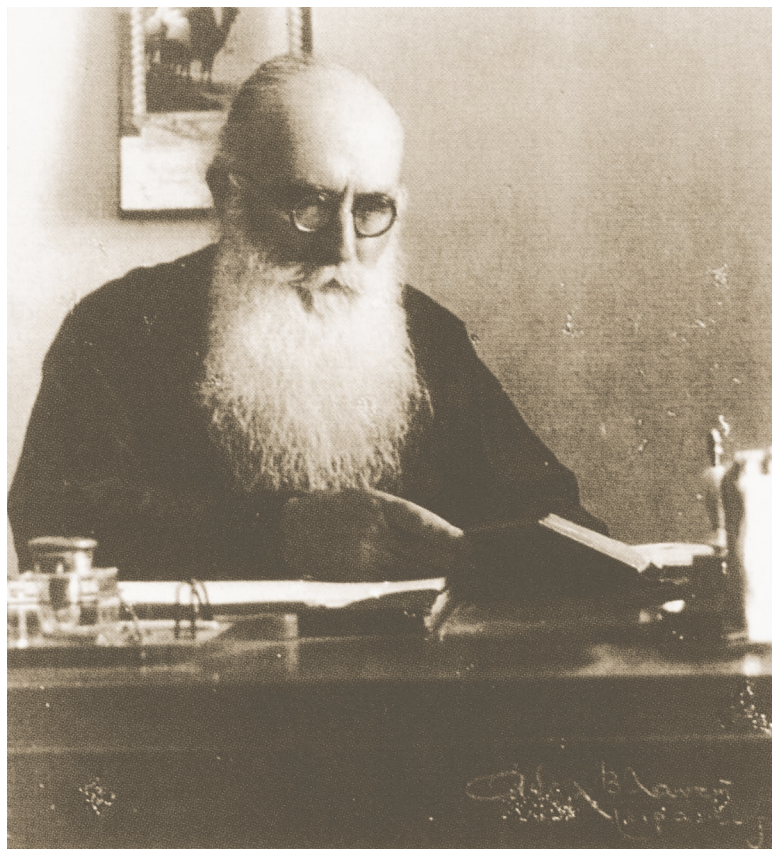
6) Σὲ μιὰ ἐποχῆ, κατὰ τὴν ὁποία οἱ ἀξιόλογες χριστιανικὲς κινήσεις δὲν εἶχαν ἀκόμα ἀναλάβει συστηματικὴ προσπάθεια γιὰ τὴ δημιουργία χριστιανικῶν οἰκογενειῶν καὶ θαλερῶν «κατ' οἶκον Ἐκκλησιῶν», πρᾶγμα ποὺ εἶχε ὡς συνέπεια τὴ δημιουργία προλεταριάτου εὐσεβῶν ἀγάμων, ποὺ οὐσιαστικῶς ζοῦσαν σὲ ἀπραξία χωρὶς νὰ ἐπιδίδονται σὲ ἔμπρακτο ἱεραποστολικὸ ἢ συστηματικὸ διακονικὸ ἔργο πρὸς περίθαλψιν τοῦ Κυρίου στὸ πρόσωπο τῶν ἀσθενῶν καὶ πασχόντων ἀδελφῶν του, ὁ πατὴρ Γεώργιος Μακρῆς, ὡς ἑγγαμὸς καὶ ἀρχηγὸς πολυμελοῦς οἰκογενείας, ἐμφύσησε στὰ πνευματικά του τέκνα τὴν ἀντίληψιν ὅτι στίς τάξεις αὐτῶν ὁ εὐλογημένος ἐν Χριστῷ γάμος πρέπει νὰ εἶναι ὁ κανὼν, ἐνῶ ἡ ἀγαμία εἶναι ἡ ἐξαιρεσις τῶν ἐχόντων εἰδικὴ κλήσι, εἰδικὸ χάρισμα καὶ εἰδικὸ πνευματικὸ ἐξοπλισμὸ, γιὰ τὰ ὁποία ὁ Κύριος τόνισε: «Οὐ πάντες χωροῦσι τὸν λόγον τοῦτον, ἀλλ' οἷς δέδοται... Ὁ δυνάμενος χωρεῖν χωρεῖτω» (Ματθ. ιθ',

11). Ὁ πατὴρ Γεώργιος Μακρῆς, ἀν καὶ ἦταν ἑγγαμὸς, ἐκτιμοῦσε πολὺ τὸν χαρισματικὸ χαρακτήρα τῆς γνησίας παρθενικῆς ζωῆς καὶ ἐν Χριστῷ ἀγαμίας.

Γι' αὐτό, ἀπὸ τὴν προϋσταμένη ἐκκλησιαστικὴ ἀρχή, χρησιμοποιήθηκε ὡς συνδετικὸς κρίκος μεταξὺ τῶν δύο τάξεων τῶν ἀγάμων καὶ τῶν ἐγγάμων κληρικῶν καὶ τοῦ ἀνατέθηκε τὸ ἔργο τῆς ἐπιτευχθείσης ἐναρμονίσεως τῶν σχέσεων αὐτῶν, οἱ ὁποῖες εἶχαν διαταραχθῆ μέσα στὴν περιλαμβανουσα καὶ τὸν Πειραιᾶ Ἱερὰ Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀθηνῶν.

7) Ἐπειτα πρέπει νὰ ἐπισημανθῆ ὅτι ὑπῆρξαν σημαντικὲς ἢ ὠστικὴ δύναμις καὶ ἡ ὠσμωτικὴ πίεσις, ποὺ ἐκδηλώθηκαν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασι τοῦ περὶ ἀγάμων καὶ ἐγγάμων ἰδεώδους τοῦ φωτισμένου κληρικοῦ τοῦ Πειραιῶς. Ὁ γράφων, ποὺ δὲν εἶχε μὲν τὸν π. Γεώργιο Μακρῆ ὡς πνευματικὸν ἐξομολόγον, ἀλλ' ὅμως ἤδη ὡς φοιτητὴς εἶχε συνδεθῆ διὰ φιλίας μὲ μερικὰ ἐκλεκτὰ καὶ διακεκριμένα πνευματικὰ τέκνα τοῦ ἱερέως αὐτοῦ καὶ εἶχε ὑποστῆ ἄμεσες ἢ ἔμμεσες τὶς εὐεργετικὲς βιοθεωριακὲς ἐπιδράσεις τους, ἔχει τὴν ἄμεση προσωπικὴ ἐμπειρία περιστατικῶν καὶ γεγονότων, ποὺ συνδέθηκαν μὲ πνευματικὲς ἀναταράξεις μέσα στοὺς χριστιανικοὺς κύκλους τῆς πατρίδος μας, οἱ ὁποῖες προκλήθηκαν ἀπὸ τὶς ἴδιες ἐπιδράσεις. Μία ἐκ τῶν ἀναταράξεων αὐτῶν ἀφοροῦσε ἀκριβῶς στὸ ζήτημα τῶν διαλεκτικῶν σχέσεων μεταξὺ ἐγγάμων καὶ ἀγάμων.

Στὴν τελευταία δεκαετία τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 20οῦ αἰῶνος μὲ κριτικὴ, ποὺ ἀσκήθηκε

στην πορεία τῶν μεγάλων χριστιανικῶν κινήσεων μὲ τὰ κριτήρια τῶν διακεκριμένων πνευματικῶν τέκνων τοῦ παπα-Μακρῆ, πού ἦσαν καὶ κριτήρια ἄλλων συλλογικῶν ἀνακαινιστικῶν προσπαθειῶν, τῶν ὁποίων θὰ ἔπρεπε κάποτε νὰ γραφῆ ἡ Ἱστορία, οἱ ἡγέτες τῶν μεγάλων χριστιανικῶν κινήσεων ὁδηγήθηκαν ἀναμφιβόλως σὲ ἀξιέπαινη αὐτοκριτικὴ ἐν σχέσει πρὸς τὸ βεληνεκές, τὶς κατευθυντήριες γραμμὲς καὶ τὰ κέντρα τοῦ βάρους τοῦ κατὰ τὰ ἄλλα σπουδαιότερου πνευματικοῦ τῶν ἔργου. Ἔτσι ἔγινε σημαντικὴ ἀνανέωσις καὶ ἀναβάθμισις τῶν προσπαθειῶν τους τόσο πρὸς ἐπαρκῆ διαφώτισι τῶν πνευματικῶν τους τέκνων ἢ ὁπαδῶν τους γιὰ τὴν ἀνάγκη δημιουργίας χριστιανικῶν οικογενειῶν, ὅσον καὶ πρὸς κινήτοποίησι πολυπληθῶν κύκλων «ἀφιερωμένων» στὸν Θεὸ ἀγάμων εἴτε πρὸς ἔνταξι καὶ ἀφιέρωσι σὲ ἐνεργὸ διακοινικὸ-κοινωνικὸ ἔργο, πού θὰ ἦταν συμβατὸ μὲ τὸ ιδεῶδες τῆς ἐν Χριστῷ ἀγαμίας, εἴτε πρὸς ἐπιδιώξι κοινωνίας γάμου. Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ

τότε ἀκουσθέν, ὅτι ὁ ἀείμνηστος ἀρχιμανδρίτης πατὴρ Σεραφεῖμ Παπακώστας, ὡς Προϊστάμενος τῆς μεγαλύτερης καὶ ἀκμάζουσας τότε ἱεραποστολικῆς ἀδελφότητος, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασι τῆς μνημονευθείσης κριτικῆς, συνεκάλεσε σὲ εἰδικὴ σύναξι πλῆθος ἀγάμων γυναικῶν, πού ζοῦσαν ὄχι στὴ μυσταγωγικὴ καὶ ἀναγωγικὴ ἀτμόσφαιρα τῶν θαυμασιῶν γυναικείων μοναστηριῶν μας, ἀλλὰ μέσα στὴν κοινωνία καὶ στὸν κόσμον μὲ ἀμηχανία καὶ ἔλλειψι ἀνωτέρου προορισμοῦ, καί, –ὅπως μοῦ ὑπενθυμίζουσι σημειώσεις μου ἀπὸ ἀφηγήσεις συνεργατῶν τοῦ πατρὸς Σεραφεῖμ, ὁ διακεκριμένος αὐτὸς κληρικός–, εἶπε σ’ αὐτὲς σὲ τόνο κάπως αὐστηρό, ὅτι ἢ πρέπει νὰ ἀξιοποιήσουν τὴν ἀγαμία καὶ νὰ γίνουν λ.χ.

ἀδελφές νοσοκόμες, εἴτε νὰ ἀναζητήσουν χωρὶς ἀνάβολὴ γαμπρὸ καὶ νὰ δημιουργήσουν χριστιανικὲς οἰκογένειες. Μάλιστα κατέκρινε τὴν ἀγαμία, πού ἐπιλέγεται ἔνεκα ἔλξεως ἀπὸ ἄλλους καὶ ἐξ ἀνθρωπαρεσκείας ἢ ἔνεκα ἐπιπολαίας ἀποφάσεως. Παρόμοια ἐλέχθησαν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀπὸ τοὺς πνευματικὸς πατέρες τῆς ἀδελφότητος καὶ πρὸς τοὺς ἀγάμους ἄνδρες. Καὶ ποῖο ἦταν τὸ ἀποτέλεσμα; Ἐν πρώτοις, δεκάδες γυναικῶν, ἂν καὶ πολλῆς, σὲ κάποιαν προχωρημένη ἡλικία, ἐντάχθησαν ὁμαδικῶς στὴν τότε δημιουργηθεῖσα καὶ ἕως σήμερον ἀκτινοβολοῦσα Γυναικεία Ἀδελφότητα Ἀδελφῶν Νοσοκόμων «*Εὐνίκη*», ἐκπαιδεύθησαν καὶ ἔγιναν ἄριστες ἀδελφές νοσοκόμες, περιζήτητες στὰ νοσοκομεῖα καὶ στὰ νοσηλευτικὰ ἰδρύματα γιὰ τὴν ἀνώτερη ποιότητα τῆς χριστιανικῆς νοσηλευτικῆς προσφορᾶς τους. Μάλιστα μερικὲς ἐξ αὐτῶν (οἱ Βασιλικὴ Λανάρα, Ὁλγα Ραγιαῖ, Χρυσάνθη Πλατῆ) διέπρεψαν ὡς Καθηγήτριες Νοση-

λευτικῆς στο Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν. Ἐπειτα, ὅπως εἶπαν κάποιοι ἀστειευόμενοι σέ σχῆμα ρητορικῆς ὑπερβολῆς, τὰ Γραφεῖα τῶν θυγατρικῶν ὀργανώσεων, πού δροῦσαν ὑπό τήν αἰγίδα τῆς ἰδίας ἀδελφότητος, μεταβλήθηκαν σέ «*γραφεῖα συνουκεσίων*», διότι ἔγιναν τότε ἀρκετά «*χριστιανικά προξενιά*» καί ἔτσι μέ εὐλογημένους γάμους δημιουργήθηκαν ἐκλεκτές «*κατ' οἶκον ἐκκλησίες*». Ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νά προσθέσω καί τὸ ἐξῆς πραγματικό γεγονός: Μία κοπέλλα φιλικῆς οἰκογενείας ὑπέβαλε στή σύζυγό μου τήν ἐξῆς ἐκ πρώτης ὄψεως ἀστεία, ἀλλά πλήρη οὐσιαστικοῦ περιεχομένου, εἰλικρινείας καί ἐλπίδος παράκλησι: «*Βοηθήστε σεῖς καί ὁ κ. Θεοδώρου νά ἐγγραφῶ καί γίνω μέλος τῆς χριστιανικῆς αὐτῆς κινήσεως, διότι ἔχω πληροφορηθῆ ὅτι ἐκεῖ οἱ κοπέλες βρίσκουν καλοὺς γαμπρούς!*»

8) Ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα ὠστικὴ δύναμις, πού ἐκπορεύθηκε ἀπὸ διακεκριμένα πνευματικά τέκνα τοῦ παπα-Μακρῆ, ἔγινε ἐκδηλη καί εἰς τὸ ὅτι ἀπὸ τοὺς κύκλους τοῦ ἀειμνήστου πρωτεργάτου τῆς πνευματικῆς ἀφυπνίσεως τοῦ Πειραιῶς προῆλθαν ἐκλεκτοὶ φορεῖς μιᾶς ἀνακαινιστικῆς πνοῆς (λ.χ. Ἀλέξανδρος Τσιριντάνης, Σοφοκλῆς Χατζιδάκης, Ἰωάννης Μόσχος, Νικόλαος Μπουγάτσος, Ἰωάννης Τιμαγένης κ.ἄ.), πού συνετέλεσαν σημαντικῶς στήν ἀναζωπύρῃσι μερικῶν τομέων τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καί τῆς καθ' ὅλου δράσεως τῶν χριστιανικῶν κινήσεων. Μερικοὶ ἐξ αὐτῶν (ὡς λ.χ. ὁ διαπρεπῆς Καθηγητῆς τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἀλέξανδρος Τσιριντάνης) συνετέλεσαν σημαντικῶς στήν ἀφύπνισι ἐκ τῆς στατικότητος τῶν μεθόδων, πού ἐχρησιμοποιοῦντο στοὺς τομείς τῆς Ἐσωτερικῆς Ἱεραποστολῆς, καί ὠδήγησαν τοὺς φορεῖς αὐτῆς σέ ἀναθεώρησι τῶν μεθόδων τούτων. Ἄλλ' ἢ ἀνανεωτικὴ αὐτὴ κίνησις ἀφ' ἑνὸς προέβαλε τὸ αἴτημα τῆς δημιουργίας ὠλοκληρωμένου καί ὑγιοῦς ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ μιλήσωμε καί στή συνέχεια, καί ἀφ' ἑτέρου, υἰοθετηθεῖσα ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν περιστάσεων ἀπὸ

μὴ καταλλήλως προετοιμασμένα καί εἰδικῶς ἐξωπλισμένα πρόσωπα ἢ καί συναντήσασα ἀντιδράσεις ἀπὸ ἐκείνους, πού ἔβλεπαν μέ καχυποψία ὡς ἐπικίνδυνη κάθε νεωτερίζουσα κάπως στρατηγικὴ καί τακτικὴ δράσεως, ὠδήγησε σέ πολωτικὲς ἀντιθέσεις, σέ θλιβερὲς διασπάσεις πρώην ὁμοσκήνων καί ὁμοδιαίτων ἀδελφῶν καί σέ ποικίλες πνευματικὲς ζυμώσεις, οἱ ὁποῖες σέ τελευταία ἀνάλυσι ἀπεδείχθησαν ὠφέλιμες, διότι λ.χ., ἀφ' ἑνὸς ὠδήγησαν ἀρκετοὺς στὰ μοναστήρια μέ τὸ αἴτημα τῆς ἀναζωογονήσεως τοῦ μοναχισμοῦ, ἀφ' ἑτέρου κατέστησαν συνειδητὴ τὴν ἀνάγκη τῆς ἀναβαθμίσεως τῆς ἐνορίας καί τρίτον ἔφεραν στοὺς προσκῆνιο τὸ αἴτημα τῆς ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐνοποιήσεως τῶν κηρυκτικῶν, κατηχητικῶν, ποιμαντικῶν, διακονικο-κοινωνικῶν δραστηριοτήτων τῶν ἱεραποστολικῶν κινήσεων ὑπὸ τὴν ἄμεση αἰγίδα τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας. Τελευταῖο δεῖγμα προβολῆς τοῦ αἰτήματος αὐτοῦ εἶναι τὸ γεγονός ὅτι στὰ «*Δίπτυχα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 2001*», γιὰ πρώτη φορά παρατίθενται πληροφορίες καί γιὰ τοὺς «*Συλλόγους Ὁρθοδόξου Ἱεραποστολῆς*».

Εἶναι βέβαιον ὅτι μέ τὴν χρῆσι τῆς ιστορικογενετικῆς μεθόδου, ὅπως ἤδη ἐπισημάναμε, θὰ ἀνακαλύψουμε ὅτι τὸ ἀνακαινιστικὸ ἔργο τοῦ παπα-Μακρῆ συνετέλεσεν, ὥστε στὰ «*ὀφθαλμοφώρα*», μέρη τοῦ ἀναμφιβόλως θαλεροῦ καί καλλικάρπου δένδρου τοῦ νεοελληνικοῦ χριστιανικοῦ κινήματος, νὰ ἐντεθοῦν ζωτικὰ «*ἐνθέματα*» («*ἐμβόλια*») καί ἔτσι μέ ἀρμονικὴ «*σύμφυσι*» νὰ κυκλοφορήσουν στοὺς δένδρα αὐτὰ νέοι ζωτικοὶ χυμοὶ καί νὰ παραχθοῦν νέες ὠραιότερες ποικιλίες καρπῶν.

Στὸ ἐπόμενο τεῦχος θὰ ἀναφερθοῦμε στή συμβολὴ τοῦ πατρὸς Γεωργίου Μακρῆ στήν ἀνάπτυξι τοῦ κατηχητικοῦ καί λειτουργικοῦ ἔργου, στὸν τομέα τῆς ἰ. ἐξομολογήσεως καί στή διάδοσι τῆς μελέτης τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τοῦ διακονικο-κοινωνικοῦ καί πολιτιστικοῦ ιδεώδους καί στήν ἐμφύχωσι τῆς «*Χριστιανικῆς Ἀδελφότητος Ἐποικοδομῆς Ἐλπίδος*» (X.A.E.E.)

ΘΕΜΑΤΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΘΥΜΙΑΜΑΤΟΣ

Του Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Χριστοδούλου

Ἱστορικά

Τὸ θυμίαμα στὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ ἐχρησιμοποιεῖτο καὶ ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους καὶ ἀπὸ τοὺς εἰδωολάτρεις. Ἦταν δεῖγμα ἀναγνώρισης τῆς υπερέχουσας ἀξίας τοῦ Θεοῦ, ἦταν σύμβολο ὑποταγῆς καὶ ἀφοσίωσης. Στὴν *Παλαιὰ Διαθήκη* ἔχουμε τὴν περιγραφή του καὶ τὸ μείγμα ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖτο. Συγκεκριμένα, στὸ *Ἐξόδου* 30, 34-38 ὁ Θεὸς δίδει ἐντολὴ νὰ ἀποτελεῖται τὸ θυμίαμα ἀπὸ 4 συστατικὰ στοιχεῖα, ἀπὸ *στακτή, ὄνυχα, χαλβάνη* καὶ *λίβανο*. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ ἔννοιες «θυμίαμα» (ἢ *μοσχοθυμίαμα*) καὶ «λίβαν» δὲν ταυτίζονται. Τὸ λιβάνι εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀπαρτίζεται τὸ θυμίαμα. Στὰ χρόνια τοῦ Κυρίου τὸ ἑβραϊκὸ θυμίαμα ἀποτελεῖτο ἀπὸ 13 ἀρωματώδη στοιχεῖα, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Ἰώσηπος. Ἡ *Σκηνὴ τοῦ Μαρτυρίου* περιεῖχεν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ τὸ «*χρυσοῦν θυμιατήριον*», μέσα στὸ ὁποῖον ἔκαιαν κάρβουνα καὶ ὁ Ἱερέας πετοῦσε ἀρκετὸ θυμίαμα καὶ ἔπειτα γονάτιζε καὶ προσευχόταν στὸν Θεό. Στὸ ναὸ τοῦ Σολομῶντος ὑπῆρχε τὸ *θυσιαστήριον τοῦ θυμιάματος*, στὸ ὁποῖο ἐθυμιάζε κάθε ἡμέρα ἓνας Ἱερεὺς. Ὁ Ἱερεὺς δέ, πού τοῦ ἔπεφτε ὁ κλῆρος νὰ θυμιάσει, ἐθεωρεῖτο ὅτι ἀξιωνόταν μεγάλης τιμῆς ἀπὸ τὸν Θεό. Τοῦτο συνέβη καὶ μὲ τὸν *Ζαχαρία*, πατέρα τοῦ τιμίου Προδρόμου, πού κατὰ τὴν ὥρα τοῦ θυμιάματος δέχθηκε ἀπὸ τὸν Ἄγγελο τὴν πληροφορία ὅτι θὰ γεννήσει σ' αὐτὴ τὴν προχωρημένη ἡλικία καὶ μὲ τὴ γυναῖκα του στεῖρα τὸν Βαπτιστή. Ἡ ὥρα τοῦ θυμιάματος στοὺς Ἑβραίους ἦταν συγκλονιστικὴ γιὰ τοὺς συμβολισμούς της. Καὶ οἱ εἰδωολάτρεις χρησιμοποιοῦσαν θυμίαμα στὴ λατρεία τους, ὅπως

οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Φοῖνικες, οἱ Ἀσσύριοι, οἱ Βαβυλώνιοι κλπ. Σᾶς ὑπενθυμίζω τὶς περιπτώσεις ἀγίων χριστιανῶν μαρτύρων πού, ἐπειδὴ δὲν ἐδέχθησαν νὰ ρίψουν θυμίαμα ἐμπρὸς στὰ εἰδωλα, ἐθυσιάσθησαν οἱ ἴδιοι. Θυμίαμα προσεφέρετο καὶ πρὸς τὸν Ρωμαῖο Αὐτοκράτορα, πού ἐλατρεύετο ὡς Θεός. Τὸ ἴδιο συνέβαινε καὶ γιὰ ἄλλους ἐπιφανεῖς ἀνθρώπους πού εἶχαν δοξασθῆ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους. Κατὰ τὸν ἱστορικὸ Θεοδώρητο, ὁ Ἰουλιανὸς Παραβάτης ἀξίωκε νὰ τοῦ καίνε θυμίαμα.

Συμβολισμοὶ

Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία παρέλαβε ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους τὸ θυμίαμα καὶ τὸ καθιέρωσε καὶ στὴ δική της λατρεία. Τοῦ προσέδωσε δὲ πνευματικούς συμβολισμούς, πού ἀξίζει νὰ θυμηθοῦμε.

1. Τὸ θυμίαμα ἐν πρώτοις συμβολίζει τὴν προσευχή, πού ἀνεβαίνει πρὸς τὸν θρόνον τοῦ Θεοῦ. «*Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν Σου...*». Εἶναι ἡ ὁρμὴ τῆς ψυχῆς πρὸς τὰ ἄνω. Καὶ ταυτόχρονα συμβολίζει καὶ τὴν ζέου-

σαν ἐπιθυμία μας νὰ γίνει ἡ προσευχή μας δεκτὴ «εἰς ὁσμὴν εὐωδίας πνευματικῆς». Γράφει ὁ ἱερός Χρυσόστομος «ὥσπερ τὸ θυμίαμα καὶ καθ' ἑαυτὸ καλὸν καὶ εὐῶδες, τότε δὲ μάλιστα ἐπιδείκνυται τὴν εὐωδίαν, ὅταν ὁμιλήσῃ τῷ πυρί. Οὕτω δὲ καὶ ἡ εὐχὴ καλὴ μὲν καθ' ἑαυτήν, καλλίων δὲ καὶ εὐωδεστέρα γίνεται, ὅταν μετὰ καὶ ζεύσης ψυχῆς ἀναφέρηται, ὅταν θυμιατήριον ἢ ψυχὴ γένηται καὶ πῦρ ἀνάπτῃ σφοδρόν». Γι' αὐτὸ καὶ πρέπει νὰ διδάσκουμε τὸ λαὸ ὅτι, ὅταν προσεύχεται, καλὸν εἶναι νὰ καίει θυμίαμα στὸ σπίτι.

2. Συμβολίζει ἀκόμη τὶς γλώσσες πυρὸς τῆς Ἁγίας Πεντηκοστῆς, ὅταν ὁ Κύριος ἐξάπεστελε στους Μαθητές Του τὸ Πανάγιόν Του Πνεῦμα «ἐν εἶδει πυρίνων γλωσσῶν». Στὴν εὐχὴ ποὺ λέγει ὁ ἱερεὺς, ὅταν εὐλογεῖ τὸ θυμίαμα στὴν Πρόθεση, ἀναφέρει «*Θυμίαμά Σοι προσφέρωμεν Χριστέ ὁ Θεὸς εἰς ὁσμὴν εὐωδίας πνευματικῆς, ὁ προσδεξάμενος*

*νος εἰς τὸ ὑπερουράνιον Σου θυσιαστήριον, ἀντικατάπεμψον ἡμῖν τὴν χάριν τοῦ Παναγίου Σου Πνεύματος». Μὲ τὸ θυμίαμα δηλ. ζητοῦμε ἀπὸ τὸν Κύριο νὰ μᾶς στείλει τὴν ἁγιοπνευματικὴν Του χάρι. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ πιστοί, ὅταν τοὺς θυμιάζει ὁ Ἱερεὺς, κλίνουν ἐλαφρῶς τὴν κεφαλὴν σὲ δεῖγμα ἀποδοχῆς τῆς χάριτος αὐτῆς. Ὁ ἅγιος Συμεὼν Θεσσαλονίκης ἐρμηνεύει ὡς ἐξῆς τὴν σημασίαν τοῦ θυμιάματος: «*Δηλοῖ τὴν ἀπ' οὐρανοῦ χάριν καὶ**

δωρεὰν ἐκχυθεῖσαν τῷ κόσμῳ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ εὐωδίαν τοῦ Πνεύματος καὶ πάλιν εἰς τὸν οὐρανὸν δι' αὐτοῦ ἀναχθεῖσαν».

3. Τὸ εὐῶδες θυμίαμα συμβολίζει ἐξ ἄλλου καὶ τὸν αἶνον, ποὺ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Θεό. Ἡ καύση τοῦ θυμιάματος σημαίνει τὴ λατρεία καὶ τὸν ἐξίλασμό. Τὸ δὲ εὐχάριστο συναίσθημα, ποὺ δημιουργεῖται ἀπὸ τὸ ἄρωμα τοῦ θυμιάματος σὲ ὅλο τὸ χῶρο τοῦ Ἱ. Ναοῦ, σημαίνει τὴν πλήρωση τῆς καρδιάς μας ἀπὸ τὴ θεία εὐαρέστηση, ποὺ εἶναι ὁ καρπὸς τῆς ἀγάπης μας πρὸς τὸν Θεό. Στὴν περίπτωση αὐτὴ κάθε πιστὸς μετατρέπεται σὲ «*εὐωδίαν Χριστοῦ».*

4. Τὸ δὲ θυμιατήριον, ὅπου καίγονται τὰ κάρβουνα καὶ τοποθετεῖται τὸ θυμίαμα, συμβολίζει τὴν κοιλίαν τῆς Θεοτόκου, ἡ ὁποία δέχθηκε στὰ σπλάγχνα τῆς σωματικῶς τὴν Θεότητα, ποὺ εἶναι «*πῦρ καταναλίσκον*», χωρὶς νὰ ὑποστῇ φθορὰν ἢ ἀλλοίωση. Κατὰ τὸν Ἅγιο Γερμανό, Πατριάρχη Κων/λεως «*Ὁ θυμιατὴρ ὑποδεικνύει τὴν ἀνθρωπότητα τοῦ Χριστοῦ, τὸ πῦρ τὴν θεότητα καὶ ὁ εὐώδης καπνὸς μνηνεῖ τὴν εὐωδία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος προπορευομένην».*

Καὶ ἄλλου: «*Ἡ γαστήρ τοῦ θυμιατηρίου νοηθεῖ ἂν ἡμῖν ἡ ἡγιασμένη μήτρα τῆς Θεοτόκου φέρουσα τὸν θεῖον ἄνθρακα Χριστόν, ἐν ᾧ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς. Διὸ καὶ τὴν ὁσμὴν τῆς εὐωδίας ἀναδίδωσιν εὐωδιάζον τὰ σύμπαντα». Μὲ ἀπλὰ λόγια καὶ ὁ ἅγιος Κοσμάς ὁ Αἰτωλὸς περιγράφει αὐτὸν τὸν συμβολισμόν, λέγοντας: «*Τὸ θυμιατὸ σημαίνει τὴν Δέσποινα, τὴν Θεοτόκο. Ὅπως τὰ κάρβουνα εἶναι μέσα στὸ θυμιατὸ καὶ δὲν καίεται, ἔτσι καὶ ἡ Δέσποινα ἢ Θεοτόκος ἐδέχθηκε τὸν Χριστόν καὶ δὲν ἐκάηκε, ἀλλὰ μάλιστα ἐφωτίσθηκε».**

Λειτουργικὴ Χρῆση

1. Ἡ Ἐκκλησία μας εἰσήγαγε τὸ θυμίαμα μὲ νέους συμβολισμοὺς στὴ θεία λατρεία ἀπὸ τὴν ἀρχή. Κατὰ τὸν 3ο Ἀποστολικὸ Κανόνα μόνον θυμίαμα καὶ ἔλαιον εἶναι ἐπιτρεπτὰ στὸ Ἅγιον Θυσιαστήριον. Ὁ δὲ Ἰουστι-

νιανός ἐδώρησε στὴν Ἁγία Σοφία 36 χρυσᾶ θυμιατήρια μὲ πολυτίμους λίθους, κατὰ δὲ μαρτυρίαν τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου οἱ βασιλεῖς στὸ Βυζάντιο εἰσερχόμενοι στὴν ἐκκλησία προσέφεραν θυμίαμα στὰ εἰδικὰ θυμιατήρια, τὰ καλούμενα «καπνιστά». Τὸ θυμιατόν, κατὰ ταῦτα, ὡς ἓνα ἱερὸ σκεῦος ἀφιερωμένο στὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ, πρέπει νὰ εἶναι καθαρὸ καὶ ὄχι μαυρισμένο ἀπὸ τὸν καπνὸ, νὰ εἶναι ἀπὸ καλὸ μέταλλο καὶ ὄχι εὐτελές καὶ νὰ συμμορφώνεται ὡς πρὸς τὸ σχῆμα πρὸς τὴν λειτουργικὴ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας μας. Τὸ «κατζίον» εἶναι εἰδικῆς χρήσεως θυμιατόν, πὺ χρησιμοποιεῖται στὶς Ἀγρυπνίες καὶ στὶς κατασκευαστικὲς Ἀκολουθίες τῆς Μεγ. Τεσσαρακοστῆς καὶ τῆς Μεγ. Ἑβδομάδος. Τὸ δὲ χρησιμοποιούμενο θυμίαμα πρέπει νὰ εἶναι ἀρωματωδές, ὡς ἐκεῖνο πὺ παράγεται στὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ στὶς ἄλλες μονές μας. Ἀπὸ ἐκεῖ νὰ τὸ προμηθεύεσθε, πρῶτον μὲν διότι παρασκευάζεται μὲ προσοχὴ καὶ εὐλάβεια, δεῦτερον δὲ διότι προμηθευόμενοι αὐτὸ ἐνισχύετε οἰκονομικὰ τὶς πτωχὲς μονές.

2. Θυμίαμα χρησιμοποιεῖται σὲ ὅλες τὶς ἐκκλησιαστικὲς Ἀκολουθίες καὶ δὴ κατὰ τὴν ἐναρξή των. Καὶ στὰ ἑπτὰ Μυστήρια ἐπίσης. Δυστυχῶς σήμερα αὐτὸ ἔχει ἐγκαταλειφθῆ ἀδικαιολογητῶς, ἐνῶ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπανέλθει. Ἡ Βάπτισμα π.χ. μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ ἀρχίζει μὲ θυμίαμα, τὸ ἴδιο καὶ τὸ Εὐχέλαιο. Ὁ Ἑσπερινὸς καὶ ἡ Θεία Λειτουργία τελοῦνται σήμερα μὲ χρῆση θυμιάματος, τὸ ὁποῖον ὁμως δέον νὰ προσφέρεται κατὰ τὴν τάξιν.

3. Εἰδικότερον, τοῦ θυμιάματος προηγοῦνται:

α. Ἡ προετοιμασία τοῦ θυμιατοῦ μὲ τὸ ἄναμμα τῶν ἀνθράκων. Τὰ ἐν χρήσει «καρβουνάκια» χρειάζονται προσοχὴ, διότι κατὰ τὸ ἄναμμα βγάζουν ἀποπνικτικὸ καπνὸ πὺ ἐνοχλεῖ. Γι' αὐτὸ καὶ πρέπει νὰ ἀναπτονται μακρυνὰ ἀπὸ τὸ λαό, εἴτε σὲ μιὰ ἄκρη τοῦ Ἱεροῦ, εἴτε καὶ ἔξω ἀπὸ αὐτό. Ἐπίσης, χρειάζεται προσοχὴ κατὰ τὸ ἄναμμα, διότι ἐκσφενδονίζονται μικρὲς κοῦτρες πὺ

μπορεῖ νὰ προκαλέσουν ζημιὲς σὲ τραπέζο-μάνδηλα ἢ στὰ χαλιά. Ποτὲ δὲν ἀνάπτεται τὸ θυμιατὸ ἐμπρὸς στὴν Ἁγία Τράπεζα. Προτιμότερη εἶναι ἡ χρῆση καρβουνόσκουνης, πὺ οὔτε «πετάει» κοῦτρες, οὔτε βγάζει καπνὸ. Εὐνόητο εἶναι ὅτι θὰ πρέπει νὰ ἀποφεύγεται ἡ χρησιμοποίηση τοῦ θυμιατοῦ χωρὶς ἀναμμένα κάρβουνα.

β. Ἡ τοποθέτηση τοῦ θυμιάματος. Τὸ ὀρθὸν εἶναι τὸ θυμίαμα νὰ τὸ προσφέρει Ἀρχιερεὺς –ὅταν λειτουργεῖ– ἢ ὁ Ἱερεὺς, τοποθετώντας ὁ ἴδιος τὸ «λιβάνι» μέσα στὸ θυμιατό. Στὴν περίπτωσι αὐτὴ ὑπάρχει σὲ εὐπρεπὲς δοχεῖο τοποθετημένο τὸ θυμίαμα καὶ μὲ ἓνα κουταλάκι παίρνει ἀπὸ αὐτό, συνήθως προσφερόμενο ἀπὸ ἓνα παιδί, τὸ ἀναγκαῖο θυμίαμα καὶ τὸ τοποθετεῖ ἐπάνω στὰ κάρβουνα. Ἡ χειρονομία εἶναι βέβαια συμβολικὴ, δηλ. ἐντάσσεται καὶ αὐτὴ μέσα στοὺς ἀπειρους συμβολισμοὺς, πὺ ὑπάρχουν στὴ λατρεία μας. Εἶναι ὁμως καὶ χαρακτηριστικὴ, διότι δείχνει μὲ ἀπτό τρόπο ὅτι τὸ θυμίαμα προσφέρεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν λειτουργό.

γ. Ἡ εὐλόγηση αὐτοῦ ἀπὸ τὸν Ἀρχιερέα, ἂν χοροστατεῖ ἢ λειτουργεῖ, ἢ ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Ἱερέα. Ἡ εὐλόγηση εἶναι διαφορετικὴ στὴν «κάλυψη» τῶν θείων δώρων καὶ σὲ ὅλες τὶς ἄλλες περιπτώσεις. Δηλ., ὅταν πρόκειται νὰ «καλύψει» τὰ Ἅγια ὁ Ἀρχιερεὺς ἢ ὁ Ἱερεὺς, προσφερομένου τοῦ Θυμιάματος, λέγει τὴν εὐχὴ «*Θυμιάμά Σοι προσφέρομεν, Χριστέ...*» καὶ τὸ εὐλογεῖ. Σὲ ὅλες τὶς ἄλλες περιπτώσεις λέγει «*Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν...*» καὶ εὐλογεῖ μὲ τὸ χέρι.

4. Τὸ θυμίαμα πραγματώνει κατὰ περίπτωσι εἴτε ὁ Ἀρχιερεὺς, εἴτε ὁ Ἱερεὺς, εἴτε ὁ Διάκονος. Εἰς τὸν Ἑσπερινὸ καὶ τὸν Ὁρθρο θυμιατὸ ὁ Διάκονος, ἐὰν ὑπάρχει, ἢ ὁ Ἱερεὺς. Ἐὰν δὲν χοροστατεῖ Ἀρχιερεὺς, τὴν εὐλόγησίν του δίδει ὁ Ἱερεὺς. Ἐὰν ὁμως παρίσταται Ἀρχιερεὺς χοροστατῶν προσάγεται πρὸς αὐτὸν τὸ θυμίαμα καὶ ἐκεῖνος εὐλογεῖ ἀπὸ τοῦ ἀρχιερατικοῦ Θρόνου. Ὁ λαμβάνων τὴν εὐλογίαν θυμιατὸν τὸν Ἀρχιερέα. Στὴν περίπτωσι αὐτὴ ὁ θυμιατὸν εἰσέρχεται στὸ

Ἄγιον Βῆμα καὶ θυμιᾶ τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν, τοὺς παρόντες Ἱερεῖς καὶ ἐξέρχεται τοῦ Βήματος, ὅπου θυμιᾶ τὶς εἰκόνες τοῦ τέμπλου καὶ πάλιν τὸν Ἀρχιερέα ἑκὼς, καὶ ἐν συνεχείᾳ τὸν λαόν. Ἐπιστρέφων στὸν Σολέα θυμιᾶ ἑκὼς τὸν Ἀρχιερέα, μετὰ πάλιν τὶς εἰκόνες τοῦ τέμπλου, καὶ εἰσερχόμενος στὸ Ἄγιον Βῆμα θυμιᾶ πάλιν περίξ τὴν Ἁγίαν Τράπεζα, τὴν Πρόθεση, τοὺς ἐντὸς τοῦ Βήματος κλπ.

5. Θυμίαμα προσφέρεται κατὰ τὴν ἑναρξη τῆς Θείας Λειτουργίας, κατὰ τὴν ψαλμώδηση τοῦ Ἀπολυτικίου, πρὸ τῆς Ἀναγνώσεως τοῦ Εὐαγγελίου, κατὰ τὸν Χερουβικὸν ὕμνον, μετὰ τὸν καθαγιασμόν, κατὰ τὸ «Ὁρθοί, μεταλαβόντες...». Μετὰ τὴν καθιέρωση, στὰ ὅρια τῆς Ἱ. Ἀρχιεπισκοπῆς καὶ μερικῶν ἄλλων Ἱ. Μητροπόλεων, τῆς μελωδικῆς ἀποδόσεως τοῦ «Ἀλληλουιαρίου», τὸ θυμίαμα πρὸ τοῦ Εὐαγγελίου γίνεται κατὰ τὴν ὥραν αὐτὴν με ἄνεση καὶ χωρὶς νὰ παρενοχλεῖται κανεὶς.

6. Εἴθισται ψαλλομένου τοῦ Χερουβικοῦ νὰ ἐξέρχεται ὁ Ἀρχιερεὺς ἢ ὁ Ἱερεὺς στὴν Ὁραία Πύλη καὶ νὰ θυμιᾶ τὶς εἰκόνες τοῦ τέμπλου, ὅταν ὁ ἱεροψάλτης φθάσει εἰς τὴν λέξιν «Τριάδι». Ἡ σύνδεση τῆς λέξεως αὐτῆς με τὴν ἔξοδον ἀπὸ τοῦ Ἁγίου Βήματος δὲν εὐρίσκει κανένα ἐννοιολογικὸ ἔρεισμα. Ὅμως ἔχει ἐπικρατήσει καὶ τηρεῖται ἀπὸ πολλοὺς ἱερουργούς. Διαφορετικὴ εἶναι ἡ περίπτωση τῆς ἐνάρξεως τοῦ θυμιάματος στὸν Ἑσπερινό, ὅταν ὁ ἱεροψάλτης φθάσει στὴ λέξη «ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου». Τὴν ἔξοδο στὸ «Τριάδι» φαίνεται ὅτι ἐπέβαλαν πρακτικοὶ λόγοι, ἐπεὶδὴ τότε περίπου ὁ Ἱερεὺς ἔχει τελειώσει τὴν Ἀνάγνωση τῆς εὐχῆς τοῦ Χερουβικοῦ ὕμνου. Ἄλλωστε, ἡ παλαιὰ τάξη ἦταν νὰ θυμιᾶ ὁ

Διάκονος καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἱερεὺς ἀνεγίνωσκε τὴν εὐχὴν.

7. Ὁ τρόπος χειρισμοῦ τοῦ θυμιατηρίου προϋποθέτει ἐμπειρίαν καὶ ζῆλον. Πολλοὶ ἱερουργοί, ἰδίως νεοχειροτόνητοι, δὲν γνωρίζουν πῶς γίνεται τὸ θυμιάτισμα, δηλ. πῶς πιάνουμε τὸ θυμιατό, πῶς τὸ κινοῦμε με χάρι, πῶς τὸ κατευθύνουμε ὅπου πρέπει, πῶς ἀποφεύγουμε ζημιές, με ἀποτέλεσμα νὰ δειχνουν ἀδεξιότητα καὶ νὰ στεροῦν τὸν ἀπαραίτητο παλμὸ ἀπὸ τὸ θυμιάτισμα. Καὶ βέβαια εἶναι ἀπόβλητη ἢ συνήθεια πολλῶν ἀδαῶν ἢ καὶ ἀδεῶν, νὰ θυμιατίζουν πολὺ γρήγορα καὶ ἔντονα, χωρὶς τὴ δέουσα ἱεροπρέπεια, ὅπως καὶ ἄλλων ποὺ με πολὺ δισταγμὸ σηκώνουν τὸ χέρι των, ἀποδίδοντας στὸ θυμιάτισμα νωχελικὸ ρυθμὸ. Οὔτε τὸ ἓνα, οὔτε τὸ ἄλλο ἐνδείκνυται. Τὸ ἓνα προ-

δίδει «παρρησίαν», τὸ ἄλλο ἀμηχανία. Χρειάζεται χειραγωγία ἀπὸ ἐμπείρους πρὸς ἀρχαρίους. Τὸ θυμιατὸν κινεῖ τὸ δεξιὸ χέρι με σταθερότητα, ἀλλὰ καὶ με εὐπρέπεια. Κατὰ τὸ θυμιάτισμα εἴτε τοῦ Ἀρχιερέως, εἴτε τῶν ἱερῶν εἰκόνων, ὁ θυμιῶν Διάκονος ἢ ὁ Ἱερεὺς κλίνει ἐλαφρῶς τὸν αὐχένα μετὰ ἀπὸ κάθε τριττὴ κίνηση. Χρειάζεται, ἐπίσης,

προσοχὴ νὰ μὴ πεταχθοῦν ἔξω τὰ κάρβουνα. Ἡ τέχνη τοῦ θυμιάτῳ ἀποβλέπει στὴν ἀποφυγὴ καὶ τέτοιων ἀδεξίων κινήσεων.

8. Τὸ θυμίαμα με τὸ «κατζίον» θέλει καὶ αὐτὸ τὴν τέχνην του. Τὸ «κατζίον» ἔχει συνήθως 1 ἢ 3 κουδουνάκια. Ὁ χειριζόμενος αὐτὸ ὀφείλει νὰ τὸ κινεῖ κατὰ τρόπον ποὺ νὰ ἐπιτρέπει στὰ κουδουνάκια νὰ ἀκούονται ἐλαφρῶς. Με τὸ ἱερὸ αὐτὸ σκεῦος ὁ ἱερουργὸς σχηματίζει στὸν ἀέρα τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ, ἀντὶ ἄλλης κινήσεως.

Εἰς τὰ Θεοφάνεια

Οταν αναφέρω τὸν Θεόν, ἄς σᾶς φωτίζουν ἓνα καί, ταυτοχρόνως, τρία φῶτα. Τρία μὲν λόγῳ τῶν ιδιοτήτων, δηλαδή τῶν ὑποστάσεων, ἐὰν προτιμᾶ κανεὶς νὰ τοὺς ὀνομάζῃ ἔτσι, ἢ τῶν προσώπων (διότι δὲν πρόκειται νὰ φιλικήσωμεν διὰ τὰ ὀνόματα, ὅταν οἱ λέξεις ἔχουν τὴν ἴδιαν σημασίαν). Ἐνα δὲ λόγῳ τῆς ἐνότητος τῆς οὐσίας, δηλαδή τῆς θεότητος. Διότι διαιροῦνται, ἐνῶ παραμένουν ἀδιαίρετα, διὰ νὰ τὸ εἶπω ἔτσι, καὶ ἐνώνονται, ἐνῶ παραμένουν διηρημένα. Διότι ἡ θεότης εἶναι ἓν, τὸ ὁποῖον διακρίνεται εἰς τρία, καὶ τρία τὰ ὁποῖα εἶναι ἓνα. Ἐκεῖνα εἰς τὰ ὁποῖα ὑπάρχει ἡ θεότης, ἢ διὰ νὰ ἀκριβολογήσω περισσότερο, ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὴν θεότητα. Θὰ ἀποφύγωμεν δὲ τὰς ὑπερβολὰς καὶ τὰς παραλείψεις, χωρὶς νὰ κάμωμεν οὔτε τὴν ἔνωσιν σύγχυσιν, οὔτε τὴν διαίρεσιν ἀποξένωσιν. Διότι διὰ ποῖον λόγον θὰ πρέπει ἢ νὰ συγχωνεύωμεν κακῶς τὸν Θεὸν ἢ νὰ τὸν διαχωρίζωμεν εἰς ἄνισα πρόσωπα;

Δι' ἡμᾶς δὲ ὑπάρχει ἓνας Θεός, ὁ Πατὴρ, ἀπὸ τὸν ὁποῖον προέρχονται τὰ πάντα, ἓνας Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, διὰ τοῦ ὁποῖου ἔχουν γίνεῖ τὰ πάντα καὶ ἓνα Ἅγιον Πνεῦμα, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπάρχουν τὰ πάντα. Τὸ δὲ “ἐκ τοῦ ὁποῖου” καὶ “διὰ τοῦ ὁποῖου” καὶ “εἰς τὸ ὁποῖον”, δὲν χωρίζουν φύσεις (διότι δὲν θὰ ἄλλαζαν αἱ προθέσεις ἢ ἡ σειρά τῶν ὀνομάτων εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτήν), ἀλλὰ χαρακτηρίζουν τὰς ιδιότητες μιᾶς καὶ ἀσυγχύτου φύσεως. Αὐτὸ δὲ εἶναι φανερόν ἀπὸ τὸ ὅτι συγκεντρώνονται πάλιν εἰς ἓνα, ἂν κάποιος δὲν διαβάξῃ ἀπρόσεκτα ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον λέγεται ἀπὸ τὸν ἴδιον ἀπόστολον, τὸ ὅτι δηλαδή “ἀπὸ αὐτὸν καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ὑπάρχουν τὰ πάντα· εἰς αὐτὸν ἀνήκει ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν”. Ὁ Πατὴρ εἶναι Πατὴρ καὶ

χωρὶς ἀρχὴν, διότι δὲν προῆλθεν ἀπὸ κανένα. Ὁ Υἱὸς εἶναι Υἱὸς καὶ δὲν εἶναι ἄναρχος, διότι προέρχεται ἀπὸ τὸν Πατέρα. Ἐὰν δὲ τὴν ἀρχὴν τὴν συσχετίζῃς μὲ τὸν χρόνον, τότε εἶναι καὶ ἄναρχος, διότι εἶναι δημιουργὸς τοῦ χρόνου καὶ δὲν ὑπόκειται εἰς τὸν χρόνον. Τὸ Πνεῦμα εἶναι πράγματι

Ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον προέρχεται μὲν ἀπὸ τὸν Πατέρα, ἀλλὰ ὄχι κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Υἱοῦ, ἐπειδὴ δὲν γεννᾶται ἀλλὰ ἐκπορεύεται, ἂν θὰ πρέπει νὰ καινοτομήσωμεν ὡς πρὸς τὰς λέξεις διὰ νὰ γίνουν πιὸ καθαρά τὰ πράγματα. Οὔτε ὁ Πατὴρ ἐξέπεσεν ἀπὸ τὴν ἀγεννησίαν, ἐπειδὴ ἔχει γεννήσει, οὔτε ὁ Υἱὸς ἀπὸ τὴν γέννησιν, ἐπειδὴ προέρχεται ἀπὸ τὸν ἀγέννητον. Διότι πῶς θὰ γινόταν αὐτό; Οὔτε τὸ Πνεῦμα μεταβάλλεται εἴτε εἰς Πατέρα εἴτε εἰς Υἱόν, ἐπειδὴ ἔχει ἐκπορευθῆ καὶ ἐπειδὴ εἶναι Θεός, ἔστω καὶ

ἂν δὲν τὸ πιστεύουν οἱ ἄθεοι. Διότι ἡ ιδιότης εἶναι ἀμετάβλητος. Πῶς δὲ θὰ ἤμποροῦσε νὰ παραμένη ιδιότης, ἂν ἐκινεῖτο καὶ μετεβάλλετο; Ἐκεῖνοι δὲ οἱ ὁποῖοι θεωροῦν τὴν ἀγεννησίαν καὶ τὴν γέννησιν ὡς φύσεις ὁμωνύμων Θεῶν, θὰ ἔπρεπεν ἐνδεχομένως νὰ θεωρήσουν ξένους ὡς πρὸς τὴν φύσιν τὸν ἕνα ἀπὸ τὸν ἄλλον καὶ τὸν Ἀδὰμ μὲ τὸν Σῆθ (ἐπειδὴ ὁ μὲν Ἀδὰμ δὲν ἐγεννήθη ἀπὸ ἄνθρωπον –ἀφοῦ ἐπλάσθη– ὁ δὲ Σῆθ ἐγεννήθη ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν Εὐάν).

Ἐπειδὴ δὲ αὐτὰ ἢ αὐτὸ εἶναι ἔτσι καὶ ἐπειδὴ ἔπρεπε νὰ μὴν ἀποδίδεται προσκύνησις μόνον εἰς τὰ οὐράνια, ἀλλὰ νὰ ὑπάρχουν καὶ ἐπὶ γῆς ὠρισμένοι φύσεις προσκυνηταί, διὰ νὰ γεμίσουν τὰ πάντα ἀπὸ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ καὶ εἰς τὸν Θεὸν ἀνήκουν, διὰ τὸν λόγον αὐτὸν δημιουργεῖται ὁ ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος ἐτιμήθη ἀπὸ τὴν χεῖρα τοῦ Θεοῦ καὶ μὲ τὴν θείαν εἰκόνα. Δὲν ἦτο δὲ ἴδιον τοῦ Θεοῦ νὰ τὸν παραβλέψη, ὅταν τὸν ἔβλεπε νὰ ἀπομακρύνεται κατὰ τρόπον ἐλεεινὸν ἀπὸ αὐτόν, ὁ ὁποῖος

τὸν εἶχε δημιουργήσει, ἐξ αἰτίας τοῦ φθόνου τοῦ διαβόλου καὶ τῆς πικρᾶς γεύσεως τῆς ἀμαρτίας. Τί γίνεται λοιπόν; Καὶ ποῖον εἶναι τὸ φοβερὸν μυστήριον τὸ ὁποῖον γίνεται πρὸς χάριν μας; Ἀνανεώνονται οἱ φύσεις καὶ ὁ Θεὸς γίνεται ἄνθρωπος. Καὶ ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος “εἶχεν ἀνέβη ἐπάνω ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς τῶν οὐρανῶν, εἰς τὴν ἀνατολήν” τῆς δόξης καὶ τῆς λαμπρότητός του, δοξάζεται εἰς τὴν δύσιν ἀπὸ τὴν ἰδικὴν μας ἀσημαντότητα καὶ ταπεινότητα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ δέχεται καὶ νὰ γίνῃ καὶ νὰ ὀνομασθῇ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. Ὅχι ἐπειδὴ μετεβλήθη ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἦτο (διότι εἶναι ἀμετάβλητον), ἀλλ’ ἐπειδὴ προσέλαβεν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο (διότι ἀγαποῦσε τὸν ἄνθρωπον), διὰ νὰ γίνῃ χωρητὸς ὁ ἀχώρητος καὶ νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπικοινωνίαν μαζί μας μὲ τὴν σάρκα, σὰν μέσα ἀπὸ κάποιο παραπέτασμα, ἐπειδὴ δὲν ἤμποροῦσε ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, ἡ ὁποία ὑπέκειτο εἰς δημιουργίαν καὶ φθοράν, νὰ ἀντέξῃ τὴν θεότητά του. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐνώνονται τὰ πιὸ ἀντίθετα πράγματα. Ὅχι μόνον ὁ Θεὸς μὲ τὴν δημιουργίαν, οὔτε ὁ νοῦς μὲ τὴν σάρκα, οὔτε τὸ ἔξω ἀπὸ τὸν χρόνον μὲ τὸν χρόνον, οὔτε τὸ ἀπεριόριστον μὲ τὸ μέτρον, ἀλλὰ καὶ ἡ γέννησις μὲ τὴν παρθενίαν, καὶ τὸ ὑψηλότερον ἀπὸ κάθε τιμὴν μὲ τὴν ἀτιμίαν, καὶ τὸ μὴ ὑποκείμενον εἰς πάθος μὲ τὸ πάθος, καὶ τὸ ἀθάνατον μὲ τὸ φθαρτόν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἐφευρέτης τῆς κακίας ἐνόμιζεν ὅτι εἶναι ἀνίκητος, ἐφ’ ὅσον μᾶς εἶχε δελεάσει μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ γίνωμεν θεοί, δελεάζεται ὁ ἴδιος ἀπὸ τὴν ἐμφάνισιν τῆς σαρκός, διὰ νὰ ἐπιτεθῇ εἰς τὸν Ἀδὰμ καὶ νὰ προσκρούσῃ εἰς τὸν Θεόν, καὶ ἔτσι νὰ σώσῃ ὁ νέος Ἀδὰμ τὸν παλαιόν, καὶ νὰ λυθῇ ἡ καταδίκη τῆς σαρκός, ἀφοῦ θὰ ἔχῃ θανατωθῇ ἀπὸ τὴν σάρκα ὁ θάνατος[...].

Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος